

HERCEG JÁNOS:

Emlékeinkről

Június 26-29 között lesznek Pálcson a vajdasági magyar ünnepi jáékok. Az ünnepség alkalmából a rendezőség kiadja az ünnepi jáékok könyvét. Alább közöljük a könyvből a szerző érdekes cikkét magyar kultúrhagyományainkról.

Bevallom, nehezen szántam rá magamat, hogy a rámbízott feladattal megpróbáljak megbirkózni. Mert nem könnyű dolog ezen a tájon magyar kultúrá'is emlékekről beszélni. Mi az, hogy kulturális emlék? Szellemi és tárgyi néprajzra gondoljak, melynek gyűjtése és feldolgozása a múzeológusokra tartozik? Műemlékekre, melyekben igazán szegények vagyunk, s amelyeken amúgyis nehéz a magyar jelleget megtalálni? Népművészeti tárgyakra gondoljak, a bicskaheggyel faragott pásztorbotokra, csutorákra és guzsalyokra, régi mesterek: gölöncsérek, takácsok, szűrszabók munkáira? Régi magyar írásokra, könyvekre, szellemi mozgalmakra avagy a harcosok nyeregkápa'ira, asszonyaink fibuláira, kösöntyűire?

Hagyjuk pihenni a harcosokat, az ösöket. Ha századokon át megőrizte csontjaikat és a velük eltemetett használati tárgyakat az anyaföld, megőrzi még pár esztendeig, amíg a tudomány emberei rendre fel nem tárják sirjaikat. Ezen a téren amúgyis kedvezőbb a helyzet. Mert, hogy a föld mit rejt magában, az már régesrégen nemcsak a tudósokat érdekli. Gyakori eset, hogy az ekevas szántás közben csikordul egyet, a lovak megállnak és a paraszt izgatott kíváncsisággal nézi, mi az, ami munkájában megállította. Az előkerült vasdarab, cserépedény vagy emberi csont aztán figyelmezteti, hogy ezen a területen, ahol éppen békésen szántott, ahol tanya vagy lakóház is ritkán látható, csak az ég kékje folyik össze a mező barna és zöld színeivel, hogy itt, ezen a helyen egykor ember élt, dolgozott, harcolt vagy csak meghalni jött el csendesen. Hogy milyen korból származik a lelet, pár száz vagy pár ezer éves-e az emlék, arra már csak a szakemberek tudnak feleletet adni. Ők fejtik meg azt a rejtélyt is, hogy lakótelep volt-e valamikor a szóbanforgó területen, csatatér vagy temető. Előfordul az is, hogy a csontok mellett talált edény nem üresen kerül elő, hanem régi pénzekkel van tele. S a szántó-vető ember történelmi és kulturális érdeklődését mégis leginkább az ilyen lelet vonzza. A csontokat ott egye meg a fene, még a kutyák se fanyalodnak rá, hogy megrágnák, legföljebb a koponyát viszi haza az ember, hogy ijesztgesse vele kicsit az asszonyt. Hanem a pénz, az mégis csak pénz. Ha mindjárt Macedóniai Sándor korából való is.

A földben talált kincsek szép álmokat indítanak el az emberben s az idők folyamán gazdag anyagot adtak a népmeséknek és a nép ajkán született költészetnek. A földben rejlő kincsek elindítják a képzetet és megszületik a mese. Atilla járt-e erre, aki Istén Ostorának nevezte magát, vagy valami keleti fejedelmet ért éppen itt utól a halál, hiszen egészen egyre megy. Majd kiszínezi a róla szóló elképzelt mesét a nép s bennünket abban is a mese érdekessége, nem pedig a történelmi igazság érdekel. Az úgyszólván tudósok dolga, nem pedig a falusi mesemondóké. S ugyanígy a tudomány embereire tartozik annak megállapítása is, hogy szlávok, magyarok vagy germánok éltek-e ezen a vidéken. Hiszen ma már senki se kérdezi, hogy honnan jött az ember, hanem, hogy hova megy.

Szóval hagyjuk a csontokat, a vélt vagy valódi ősoket, csak pihenjenek még tovább, amíg rájuk nem kerül a sor. Majd aztán, ha itt lesz az ideje, megnézzük őket valamelyik múzeumban, s használati tárgyaikat szemlélve, esetleg elgondolkozhatunk rajta, hogy milyen volt az életük az akkori világban, hogyan éltek, dolgoztak, harcoltak és szerettek, milyen fejlett volt műveltségük abban az időben, amikor még se nylon nem volt, sem atomenergia.

De ha már a föld kincseivel, régészeti leletekkel kapcsolatos népi képzeletvilágról, s a népmesékről beszéltünk, álljunk meg egy szóra. Azon már igazán nem vesszünk össze, hogy magyar, szláv vagy germán volt-e a karcsú lábszárcsont viselője, viszont úgy gondolom, hogy a népmese, a népköltészet már csakugyan a mi reszortunkba tartozik. A mi dolgunk utánajárni ezeknek a népmeséknek, ezt nálunk jobban éppen a nyelvi különbség folytán semmiféle más nemzet fia vagy lánya nem tudja megcselekedni. Igazi kulturális emlékeinket a nép körében találjuk meg.

Persze, a nép nem olyan megbízható konzerváló erő, mint a föld. Nem vigyáz úgy a régi dolgokra, de még a mesékre, dalokra sem. Le kellett hát jegyezni azt, hogy:

Béreslegény mezétláb ment szántanyi,
Otthun hatta a csizmáját patkolnyi.
Ki'enc kovács nem merte elvállalni,
Egy se tudott rózsás patkót csinálni.

És le kellett jegyezni azt a többi száz és száz népdalt is Kupuszinán, melyek ott születtek meg a fonóban vagy téli estéken kukoricafosztás közben. Mert mink városi emberek már csak úgy tudjuk, hogy a népdalt a rokka pergése kíséri s a kukoricalevél zizegése, miközben a lányok incselkednek a legényekkel és viszont, amint az Hollósy Simon képen meg nagyon festve. (Ne háborogjanak kérem, hiszen tudom én jól, hogy Hollósy Simon képe nem vajdasági magyar kulturális emlékek, egész véletlenül jutott eszembe az ő neve és a képe, ami megint csak azt bizonyítja, hogy kulturális emlékeink nem rakódtak le a tudatunkban tisztán helyhez kötve). Csakhogy az nem elég, hogy megtanultunk néhány kupuszinai magyar népdalt, koreografiát csináltunk a táncaikról és lefotografáltuk a viseletüket, ami ugyan nem kis dolog, mert az »Akácos út« erősen hódít és azt a virágos kásmír-szoknyát, mely apró, finom redőkbe van szedve, nemsokára úgyszólván már csak képen csodálhatjuk meg, mivel a bónra vásárolt szövet, amely nem kásmír és nem mindig virágos, sokkal olcsóbb. A falu népe nemcsak dalol és táncol és mesél.

Ezer és ezer dolgában megtalálhatjuk még a magyar nemzeti sajátosságokat, szokásokat, babonás hiedelmeket, a születés, az élet és a halál különféle kísérőjelenségeit. És ezek a sajátosságok elmosódnak az idővel, ha nem jegyezzük fel őket, nincs mire építenünk azt a magyar népi kultúrát, melynek a helyhezkööttség adja majd meg az alapját. Érzem én jól, hogy ha magyar kulturális emlékekről beszélünk s azok összegyűjtését, feldolgozását, ismertetését sürgetjük, akkor arra éppen a jövő szempontjából van szükségünk. Ezek az emlékek többet mondanak nekünk népi tudatról is, mint például Eisenhut Ferenc, az egykori palánkai lakatosinas hatalmas képe: A zentai csata, vagy Thán Mór freskói a becsei templomban, vagy a szabadkai gimnázium egykori igazgatójának, a Petőfi ellen kijátszott Hiadornak versei.

Mit tanulhat a vajdasági magyar festő, mondjuk Eisenhuttól, Thán Mórtól, László Fülöptől, Kálmán Pétertől és a többi magyar festőtől, akik itt születtek a mi szűkebb hazánkban? Mesterséget! Mit tanulhat Hiadortól, Milkó Izidortól, a verseci patikus fiától, Herczeg Ferentől a vajdasági író? Megint csak mesterséget legföljebb, ha ugyan nem választ jobb mestereket magának.

A vajdasági magyar kultúrát tanítók, írók, művészek csinálják. Hát őket küldeném ki a magyar falvakba, a magyar népi kultúremlékeket nem feljegyezni, hanem felszívni, magukba fogadni, de nem a hideg különbségeket, hanem a teljes életformát. Mert hol van az a magyar elbeszélés, amelyben a bácskai vagy bánáti paraszt a maga eredetiségében, sajátosságában kapott alakot, nem pedig az általános magyar irodalmi képletek szerint? Hol van az a vajdasági magyar festő, aki Münchenen, Nagybányán és Párison túl, irányoktól és iskoláktól függetlenül a mi tájunkat, a mi embereinket adta vissza képein? És hol van az a magyar tanító, aki eltért az iskolai tanmenettől és Vajdaság földrajzát tanítva Horgos, Doroszló, Kupuszina, Gombos, a Tiszavidék és általában a mi vidékünk népének viszonyairól, szokásairól is beszélné? Van-e olyan magyar iskola Vajdaságban, ahol a mi népdalainkat tanítanák az énekórákon? Engedelmét kérek, én nem tudok róla! Ha vannak ilyen derék tanítók, tanárok, művészek és kultúrmunkások, hát ismertessük meg munkájukat mielőbb mindenkivel, akit illet, aki tanulhat tőlük.

Ötven-hatvan évvel ezelőtt élt itt valahol Bácskában egy lelkes tanító, Fridrik Tamásnak hívták, hát az írt egy földrajzkönyvet a mi vidékünkéről. Jobbat én azóta se tudok annál a könyvnél. Pedig akkor még nem beszéltek vajdasági magyarságról. A népdalokból is van egy gyűjtemény, csak művészi példákban vagyunk szegények. De remélhetőleg megcsinálja magát a vajdasági magyar irodalom és képzőművészet is. Nem mintha eddig nem lett volna, de abból a szempontból, ahogyan népi hagyományaink az itteni nép egyénisége, életformája, helyzete, szokásai, nyelvjárása, viselete és egész lelkivilága megkívánta volna, nem volt vajdasági.

Ha már a nyelvjárást említettük, tartsunk egy kis szünetet, hiszen bizonyos fókig maga a nyelv is kulturális emlék. Csakhogy nem halott, hanem élő és állandóan fejlődő és változó szellemi eszközünk, mely nélkül éppúgy nem tudnánk megenni, mint a levegő nélkül. Magyarok vagyunk, magyar szóra tanított bennünket az édesanyánk, s ez »nem bűn, nem erény«, hanem adottság. Van egy általános, egyetemes magyar nyelv, irodalmi nyelvnek nevezik, mely mindenki számára, aki magyarul beszél és gondolkodik, érthető, hiszen az övé. A nyelvjáráshoz azonban már helyi emlékek tapadnak. A vojlovicai, a horgosi, a kupuszinai nyelv-

járás tele van ilyen emlékekkel. Nemcsak a viseletüket, szokásaikat hozták magukkal erre a vidékre, hanem nyelvük ízeit, zamatát, fordulatosságát és külön szavakat is. Milyen érdekes munka lenne, ha ezeket a nyelvjárásokat is feljegyeznénk! Talán egy ilyen mozgalom magával hozná mindennapi nyelvünk nagyobb megbecsülését is. Mert amíg mi kulturális emlékeink után kutatunk, vajdasági magyar irodalmat és művészetet próbálunk csinálni, addig talán észre se vesszük, hogy romlik a nyelvünk az utcán, a társaságokban, munkahelyeken, az újságokban, sőt az iskolákban is. Multkor együtt utaztam egy fiatal magyar tanítóval. Okos embernek mutatkozott, igyekvőnek, olvasottnak, tájékozottnak, aki éppen a belgrádi francia kiállításról jött, Matisse és Bonnard képeiről beszélt és ilyeneket mondott: »Ha valóban állítjuk föl a művészet problematikáját...«

A mi dolgunk figyelmeztetni az embereket, akik minden reggel megfésülködnek, kitisztítják a cipőjüket, hogy az anyanyelvet is ápolni kell, kifésülni belőle az idegen szavak bógáncsait, kifényesíteni, rendben tartani, hiszen ha tiszta a cipő, rendszeretünket, a lompos beszéd műveletlenségünket bizonyítja.

Kulturális emlékeink nyilvántartását egyébként nem mi kezdjük el, hanem legfeljebb folytatjuk. A kerekén hetven esztendővel ezelőtt megalakult Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat alapos munkát végzett ezen a téren. 1885-től 1919-ig évkönyvet adott ki, melyben történelmi, néprajzi, régészeti és kultúrpolitikai szempontból igyekezett feltárni vidékünk és népünk multját. Bánátnban tudtommal nem volt ilyen társulat, ott Mí'ekker Bódog, szegény, maga csinálta meg a verseci múzeumot. Nekünk azonban itt olyan embereink voltak, mint Margalits Ede, aki szerb és horvát írók műveit fordította, szótárt szerkesztett, összeállította a legnagyobb magyar közmondásgyűjteményt, s aki hosszú időn át volt a budapesti szerb-horvát tanszék professzora. Aztán Iványi István szabadkai könyvtáros és Grosschmid Gábor, akik fáradságtalan szorgalommal kutatták a levéltárakat s folytattak, ha nem is rendszeres, de igen sokoldalú oknyomozó történelmi munkát. Ebben a társulatban dolgozott Erdőúj helyi Menyhért, aki történelmi munkásságát csak Újvidékre és annak környékére korlátozta, itt kezdett el a 48-as magyar szabadságharcra foglalkozni Dr. Thim József apatini orvos, hogy egész életét annak szentelje és végül késő öregségére megírhatta a magyar történetírás legtárgyilagosabb művét 1848—49 viharos eseményeiről. Itt kezdte meg működését az első vajdasági etnográfus, Bellosits Bálint és Gubitza Kálmán, aki ennek a vidéknek legképzettebb archeológusa lett. S végül itt élt és él még ma is Dr. Frey Imre az európai hírnűmizmatikus, aki a társulat Benjáminja volt, s akinek ritkaértékű magánmúzeumát állami felügyelet alá helyezték.

Ki tudná felsorolni a többieket, akik lelkesedésüket, tudásukat és ügyszeretetüket mind a társulat szolgálatába állították, s akiknek munkássága ma már nemcsak emlék, hanem példa és útmutatás is.

S ha már vidékünk magyar jeleseiről szólunk, lehetetlen meg nem említeni azokat, akik erről a vidékről elszármaztak: az adai Szarvas Gábort, aki megteremtette a magyar nyelvészet tudományát, Telcs Edét a szobrászt, Gaál Ferenc és Lányi Ernő zeneszerzőket, Schweidel Józsefet, a tizenhárom aradi vértanú egyikét, Kiss Józsefet, a zseniális csatorna-építőt. Mindegyikük külön-külön megérdemelné, hogy életüket és munkásságukat részletesebben ismertessük, hiszen ezzel Vajdaság magyar művelődéstörténetét íránk meg.

De ne higgyük ám, hogy a vajdasági magyar irodalomnak nem voltak meg az előfutárai már több mint száz évvel ezelőtt is. Szabadkán 1840 szeptember 18-án megalakult »Nemzeti Nyelven Munkálkodó Társulat«, mely mai szemmel nézve inkább önképzőkörnek látszik, amelynek tagjai azonban szabadelvűek voltak s az irodalom művelését tűzték ki célul maguk elé. A társulat krónikása így ír a nemes mozgalmról és azokról az okokról, mely őket az irodalom szolgálatába állította:

»Azon időben a magyar ifjúság legnagyobb része kicsinyes, izetlen élvezet közt unta, dőzsölte át nemesebb foglalkozásoktól távol leélt éveit. Ló, bor, kártya és billiárd volt az ifjúság életét elemző eleme, foglalkozási köre a garázda verekedés, hol egymás fején edzéskarjait a legközelebbi tisztújítást megelőző korteskedés küzdelmeihez. Az idő súlyos nyomú kereké ezeken át gördült anélkül, hogy idősebb korára csak egy szép, lélekmesztő tett emlékül szolgálhatna is... A szomszédos lengyel nemzet leigázott földjéről szélvihar átsodorta bús rabság tudata, fensőbb akarat által irántunk rokonszenvező lelkeinkből kitiltott részvét, önnemzetünk ifjúsága szomorú jövőt sejtető tespedése, lázas szervezkedésre inte néhány ifjút... A helyes cselekvésig az önművelés egyedüli nyitott út volt. Az önművelés tere volt egyedül szabad, a legkevésbé korlátozott a magyar ifjúság részére. Azon tudattal léptünk e térre, hogy menten minden mellékérdemtől, ifjú nyers erőt, ernyedetlen gyakorlat által izmosítani, de egyúttal csinosítani is fogjuk. Jelszavunk volt az önművelés vágya s közel vagy távol jövőben érvényesíthető munkásság.«

E megkésett szabadkai jakobinusok társulata nagyobb művet nem hozott ugyan napvilágra, de háromhavi gyűlést tartott, mindenki benyújtotta a maga dolgozatát, s »a jobban kiemeltek felolvastattak és a társulat évkönyvébe vezették be«.

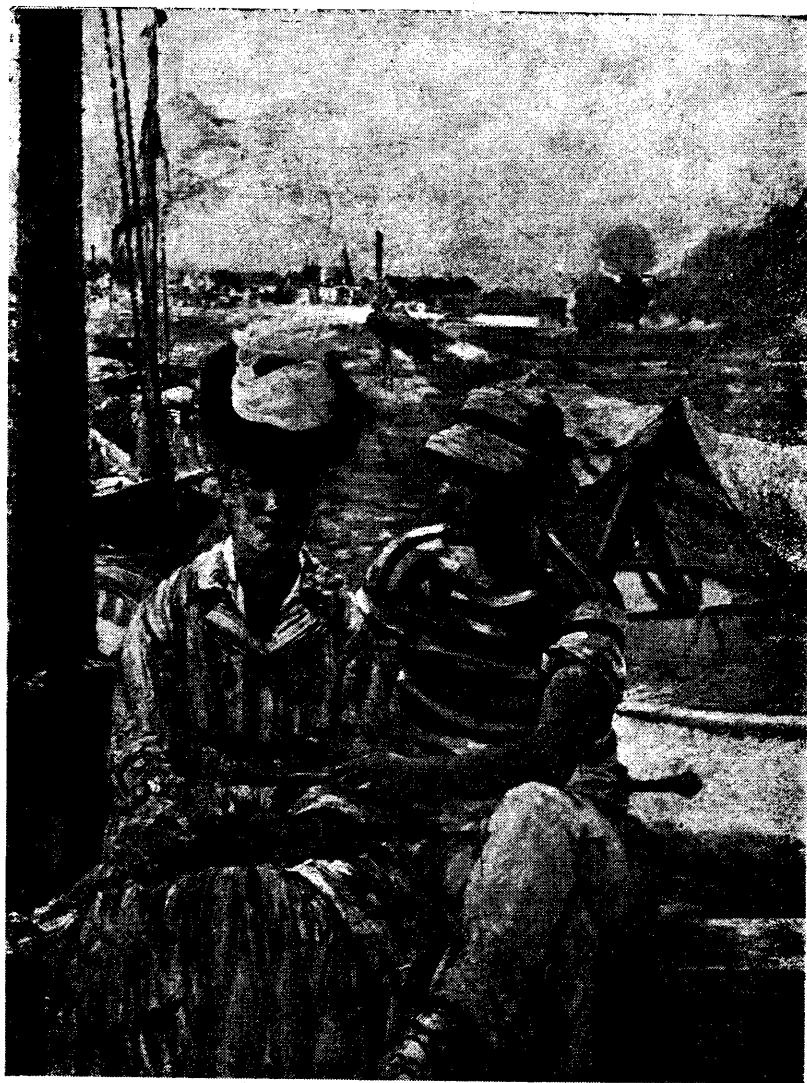
A társulatban »legkedvesebb volt a lyrikusok babér, erre csaknem mind pályázott. Első a versenyzők közt a legtöbb esetben Meznérts József volt, mivel is vice-Petőfinek nevezetett...« Volt közöttük »szónok, elbeszélő és kritikus is.« »A társulat szerényül hátravonult, de mégis legtehetségesebb tagja Antunovics József volt a legfélelmesebb bíráló. Őt a többiek fölé emelte magas olvasottsága, széleskörű ismerete az idegen irodalmak remekei közt, feljogosíták vezérül lépni fel. Tette is, de csak a következőképp. Minden tekintetben nagy reformátor volt a kis körben. Őt csak olyannak tekinték, ki megosztja szellemi kincseit. Antunovics József sürgette folyton a gondolat eredetiségét; ostromozta kérlelhetetlenül a lanyha munkást, ki kevés gondot és szorgalmat fejt ki az eszme feldolgozásánál. Főleg üdvös eredménnyel hatott hideg itészi modora. Kitiltá a költészet teréről az ott meghonosodott alszerű tárgyakat s kifejezéseket...«

Hogy mi lett a társulattal? Hát »a kellő érdeklődés hiányában feloszlattatott, illetve a Nemzeti Casinoba olvasztatott«.

A századforduló idején még egy ilyen irodalmi társaság működött Bácskában. De annak tagjai már nemcsak felolvasásokban éltek ki magukat, írásaik az itteni lapokban jelentek meg, sőt könyvalakban is. Milkó Izidor is közéjük tartozott és a színes útleírások szerzője; Vértesi Károly, aztán az elbeszélők: Révész Ernő, Trencsényi Károly s a költők: Dömötör Pál, Latinovics Stanci, Engländer Rezső és Janda Matild.

Hát így keveredett a tudományos rendszerező munka a művészi alkotással és a dilettantizmussal. Ez a hely nem alkalmas arra, hogy különválasszuk azt ami érték volt attól, ami megérdemli a jótékony feledést. Ezt a munkát máskor és másutt kell majd elvégeznünk. De így nagyjából talán mégis megfeleltünk a feladatnak.

Kulturális emlékek! Az ember önkéntelenül a Halotti Beszédre gondol: »Latiatok feleim zümtükkel mik vogmuk, isa pur es homuv vogmuk«. Nem voltak por és hamu csupán! Művelődési mozgalmak voltak, irodalmi társaságaik, ahol a kicsik mellett igazán figyelemreméltó szellemeket is találunk, s végül mindettől függetlenül a magyar falvak népe is megcsinálta a maga népi kultúráját a népdalokban, mesékben és mondákban, a népi táncokban, szokásokban, díszítő készségben és ennél szebb, nagyobb megbecsülésre váró magyar kulturális emlékeket talán ne is keressünk. Csak legyen megfelelő hitünk, lelkesedésünk és erőnk, hogy belőle építsük a vajdasági magyar kulturális jövődőt népünknek s az utánunk következő boldog magyar nemzedéknek.

Edouard Manet: Argenteuil